

BRANKA VIKIĆ-BELANČIĆ

Mikulićeva 6, YU 41000 Zagreb

RANOCARSKA SVJETILJA IZ SISKA Nova akvizicija Arheološkog muzeja u Zagrebu

UDK904:738.83(497.13)"00"

Izvorni znanstveni rad

Autorica je obradila jednu svjetiljku iz Siska, koja je nova akvizicija Arheološkog muzeja u Zagrebu.

Riječ je o većoj svjetiljci sa šest noseva i s ukrasnim nastavkom u obliku lunule, koja je po tipu, fakturi, izradi i analogijama italske provenijencije, a pripada drugoj pol. 1. st. odnosno flavijevskom razdoblju.

Početkom 1989. god. ponuđena je Arheološkome muzeju u Zagrebu na uviđaj i prodaju glinena svjetiljka nađena u Sisku, u koritu rijeke Kupe, koja se nalazila u privatnoj zbirci Vladimira Dragovića. Kako je riječ o primjerku koji nije zastupljen u bogatoj zbirci antičkih svjetiljki u AMZ-u, isti je bio zainteresiran za kupnju ove lijepe i relativno rijetke svjetiljke.

Svjetiljka je većih dimenzija sa šest istaknutih noseva i s ukrasnim nastavkom u obliku lunule (si. 1). Tijelo joj je okruglo, a disk jače uvučen i obrubljen prstenovima, koji su nakošeni prema središnjem otvoru. Ramena su srednje široka i ukrašena jajastim nizom, mjestimice jače utisnutim. Nosevi su izduženi, na vrhu blago zašiljeni, a prema ramenima završavaju u plitkom luku. Proviđeni su pravilnim kružnim otvorima. Na nekim se nazire utisnuće poput rupice za zrak, koja nije do kraja probušena. Na svakom nosu pored otvora za fitilj nazire se izbočina, slična kaplji, na kojoj se vide tragovi gorenja (si. 2a).

Drška je pločasta s ovećim otvorom, a iznad nje se uzdiže ukrasni nastavak u obliku lunule, šiljatih krakova, koji je koso položen. Unutar lunule urezane su dvije brazde istog oblika. Na dnu je kružna stajaća ploha, koja je slabo naglašena (si. 2b).

Svjetiljka je rađena od tamnosive gline, ima tanku stijenku koja je prevučena zagasito zelenim firnisom na koji je nanescena skramica metalnog sjaja. Ona je djelomice otpala, pa je sačuvana na obrubu, na donjoj strani noseva, na disku, dršci i na lunulastom nastavku. Na više mjesta je napukla, pa je spojena i krpana. Rađena je iz dva kapula prema helenističkoj tradiciji.

Mjere: duž. 183 mm; šir. 165 mm; vis. 70 mm; vis. bez nastavka 40 mm; promj. dna 50 mm.

Novonabavljena svjetiljka sa šest noseva iz Siska spada u grupu svjetiljki, koje je S. Loeschcke¹, na temelju materijala iz rimskog logora u Vindonissi, uvrstio u tip III. Za ovaj tip svjetiljki je karakteristično da su većih dimenzija, da im je nos ili više njih izdužen, oblo ili uglato završen, te da je ponekad flankiran volutama. Dosta su oštrog obrisa, a firnis im je visokog sjaja tako da podsjećaju na metalne uzorke. Loeschcke smatra da su italske provenijencije i da su vezane uz helenističke tradicije, te da rani primjerci čine prijelaz od helenističkih svjetiljki k rimskima. Svjetiljke tog tipa iz Vindonisse pripadaju julijevsko-klaudijevskom razdoblju.

Svjetiljke Loeschcke tipa III javljaju se tijekom I. st. n. e. paralelno sa svjetiljkama uglatog volutnog nosa (Loeschcke tip I) i oblog volutnog nosa (Loeschcke tip IV), koje su manjih dimenzija i mnogo rasprostranjenije od tipa III, pa su stoga i u duljoj upotrebi (od prve pol. 1. st. do poč. 3. st.).

Prilikom proučavanja svjetiljki s područja Panonije, D. Ivanyi, a kasnije B. Vikić-Belančić, registrirale su stanovit broj svjetiljski Loeschcke tipa III, kojima je mađarska autorica dala istu signaturu² (Ivanyi tip III), a B. Vikić-Belančić predložila tri varijante³.

Međutim, panonski materijal je pokazao da je pored primjeraka ovog tipa vrlo fine fature i izrade, koji su bez sumnje import ranocarskih italskih radionica, postojao i niz svjetiljki masivne stijenke, grube fature i obrade, oblih i uglatih noseva, koje su nastale u provincijalnim i lokalnim radionicama tijekom 2. i 3. st.⁴ Ove potonje se javljaju pretežno u antičkoj Sisciji, pa se čini da su nastale u domaćim radionicama⁵.

Prema nalazima iz Lauriacuma H. Deringer smatra⁶, da su provincijalni primjerci bili u upotrebi do početka 4. st.

Na temelju dosad otkrivenih svjetiljki Loeschcke tipa III na području Južne Panonije, može se konstatirati da su primjerci italske provincijancije relativno malobrojni. Tako je npr. Arheološki muzej u Zagrebu dosad posjedovao samo nekoliko cijelih ili oštećenih svjetiljki od kojih se posebno ističe ona s likom plesača iz Siska⁷. U bogatim nekropolama Emone, Šempetra, Neviodonuma i Stenjeva nisu uopće zastupljene⁸, a na području Jugoistočne Panonije otkriveno je samo nekoliko primjeraka uvezenih iz italskih radionica ranog 1. st. n. e. (Gomolava kod Hrtkovca)⁹.

Novonabavljena svjetiljka sa šest noseva iz Siska, po svojoj tankoj stijenci, finoj fakturi, kvalitetnom firnisu, skramici metalnog odsjaja, te po ostalim karakteristikama kao što su jajasti pečatni ukras na ramenima, lunulasti dekorativni nastavak preuzet s metalnih prototipova, kao i prema komparativnom materijalu, može se smatrati importom iz italskih radionica druge pol. 1. st. n. e.

1. S. Loeschcke, *Lampen aus Vindonissa*, Zürich, 1919, s. 223.

2. D. Ivanyi, *Die Pannonische Lampen, Diss. Pannonicae*, ser. 2., br. 2., Budapest, 1935, s. 12.

3. B. Vikić-Belančić, *Antičke svjetiljke u Arheološkom muzeju u Zagrebu*, I, *Vjesnik AMZ*, 3 sr. - sv. V, Zagreb, 1970, br. 153-159; isti naslov, *Katalogi AMZ 2, Zagreb, 1976, s. XIII-XIV*.

4. D. Ivanyi, o. c., s. 12.

5. B. Vikić-Belančić, *Vjesnik AMZ*, 3 ser. - sv. V, s. 110, br. 159-174. - Ivanyi, o. c., T. XVIII, 4-5, T. XVIII, 5.

6. H. Deringer, *Römische Lampen aus Lauriacum, Forschungen in Lauriacum* 9, 1965, s. 64.

7. B. Vikić-Belančić, o. c., br. 153-154, T. XXI, 12-13.

8. L. Plesničar-Gec, *Severno emonsko grobišče, Katalogi in Monografije* 8, Ljubljana, 1972. - V. Kolšek, *Vzhodni del antične nekropole v Šempetru, Katalogi in Monografije* 14, Ljubljana, 1977. - S. Petru - P. Petru, *Neviodunum (Drnovo pri Krškem, Katalogi in Monografije* 15, Ljubljana, 1978. - Z. Gregl, *La necropole Romaine a Zagreb - Stenjevec, Inventaria Archaeologica*, fasc. 26, Zagreb, 1981; Isti autor, *Rimskodobna nekropola Zagreb - Stenjevec*, Zagreb, 1989.

9. O. Brukner - V. Dautova Ruševljan - P. Milošević, *Počeci romanizacije u jugoistočnom delu provincije Panonije*, Novi Sad, 1987, s. 54 i 55, T. 43, 4, 5.

Vrlo slična svjetiljka sa pet noseva i lunulastim ukrasnim nastavkom nalazi se u Centralnom muzeju u Mainzu¹⁰, no nije poznato nalazište, niti je vremenski determinirana.

Bližu analogiju za naš primjerak nalazimo na tri svjetiljke iz British muzeja u Londonu¹¹ od kojih jedna ima 6 obliha noseva kao naša svjetiljka a druga 7 noseva, no na obje je potpuno oštećen ukrasni nastavak. Treća svjetiljka ima 5 noseva ali joj je lunulasti ukrasni nastavak vrlo sličan našem. D. M. Bailey smatra da su italskog porijekla i datira ih prema mjestu nalaza i popratnom materijalu u kraj 1. st. n. e.

Srodnost s našom svjetiljkom ima i jedna manja svjetiljka lunulastog ukrasnog nastavka, koja je otkrivena jugozapadno od rimskog foruma u Korintu, i to sa novcima iz druge polovine 1. st. n. e., od kojih je najkasniji Domicijanov¹². Ova datacija bi najbolje odgovarala za našu novokupljenu svjetiljku iz Siska, jer je u doba Flavijevaca došlo do snažne urbanizacije Siscije, a time i do jakog razvoja privrede i trgovine, ponajprije s Italijom i Južnom Galijom.¹³

Veliki broj svjetiljki različitih tipova, koje pripadaju italskoj produkciji ranocarskog razdoblja, kao i mnoštvo drugih predmeta (metalno posuđe, figurice, fibule i dr.), a osobito sigilate s pečatima sjeveroitalskih majstora, nedvojbeno pokazuju intenzitet italskog importa u Sisciju, koja postaje pored strateškog i ekonomsko središte Pannonije Superior¹⁴. Međutim, antički je Sisak razvio uskoro vlastitu keramičku proizvodnju kako bi podmirio sve veće potrebe domaćeg pučanstva, pa je u njegovim radionicama, lončarijama i ciglanama izrađivana različita roba, među ostalim i svjetiljke¹⁵. Veliki broj kalupa za izradu svjetiljki s više noseva (Ivanvi tip III i IV), koji su otkriveni u Sisku, dokaz su te domaće proizvodnje¹⁶.

Novonabavljena svjetiljka je stoga dragocjena akvizicija, koja je tipski i kronološki obogatila veliku zbirku sisačkih svjetiljki, koja je svakako najvrednija u cjelokupnom fundusu antičkih svjetiljki Arheološkog muzeja u Zagrebu.

10. H. Menzel, *Antike Lampen im Romisch-germanischen Zentralmuseum zu Mainz*, 1954, s. 26, 1 i 29, 71, kat. br. 475.

11. D. M. Bailey, *Catalogue of the lamps in the British Museum II, Roman lamps in Italy*, London, 1980, s. 240-241, T. 40, Q 1106 (tip H), T. 96, Q 1104-1105 i T. 34, Q 1034.

12. Ch. K. Williams and Joun Fischer, *Corinth 1975*, Forum Southwest, *Hesperia* 45, 2, 1976, s. 135, br. 77, T. 23, 77.

13. B. Vikić-Belančić, *Keramika i njen udio u trgovinskom prometu Južne Panonije u rimsko carsko doba*, *Vestnik XIX*, Ljubljana 1968, s. 510-512, T. 1-3.

14. B. Vikić-Belančić, *Neka obilježja ranocarske keramike u Jugozapadnoj Panoniji*, *Starinar XIII-XIV*, Beograd, 1963-62, s. 89-91.

15. B. Vikić-Belančić, *Beitrag zur Problematik der keramischen Werkstätten in Sudpannonien in der römischen Kaiserzeit*, *Arch. Jugoslavica XI*, Beograd, 1970; *Beilage zum Studien der Koroplastik auf dem gebiete von Siscia*, *Arch. Jugoslavica XII*, Beograd, 1971, T. I-IV.

16. B. Vikić-Belančić, *Antičke svjetiljke u Arheološkom muzeju u Zagrebu II*, *Vjesnik AMZ*, 3 ser. - sv. IX, Zagreb, 1975, br. 1118, 1120, T. LV, 2 i 5. - D. Ivanyi, o. c., br. 4441 i 4442.

SUMMARY

EARLY IMPERIAL LAMP FROM SISAK

Zagreb Archaeological Museum new Acquisition

The topic of this article is a recently acquired lamp from Sisak (Siscia), found in the Kupa (Colapis) river-bed and purchased from a private collection for the Department of Antiquities of the Zagreb Archaeological Museum.

The lamp is large and very beautifully made with six nozzles and a lunular decoration on the opposite end. It is also varnished and covered by a layer of metal luster. It was made according to the Hellenistic tradition and imitates metal prototypes of the same shape. Its features, texture and comparative material show it to be the product of an Italian workshop of the Early Empire. It can be dated to the second half of the 1st C. A.D., to the Flavian Era. This was the period when ancient Siscia was a strongly developed and flourishing centre and had well established and intense trade with Italy and Southern Gaul.

The writer of the article points out that soon afterwards local pottery production developed in Siscia with imported lamps used as prototypes. Local craftsmen could never reach the high quality of production and burnishing, and their lamps were more massive and roughly made than imported specimens.

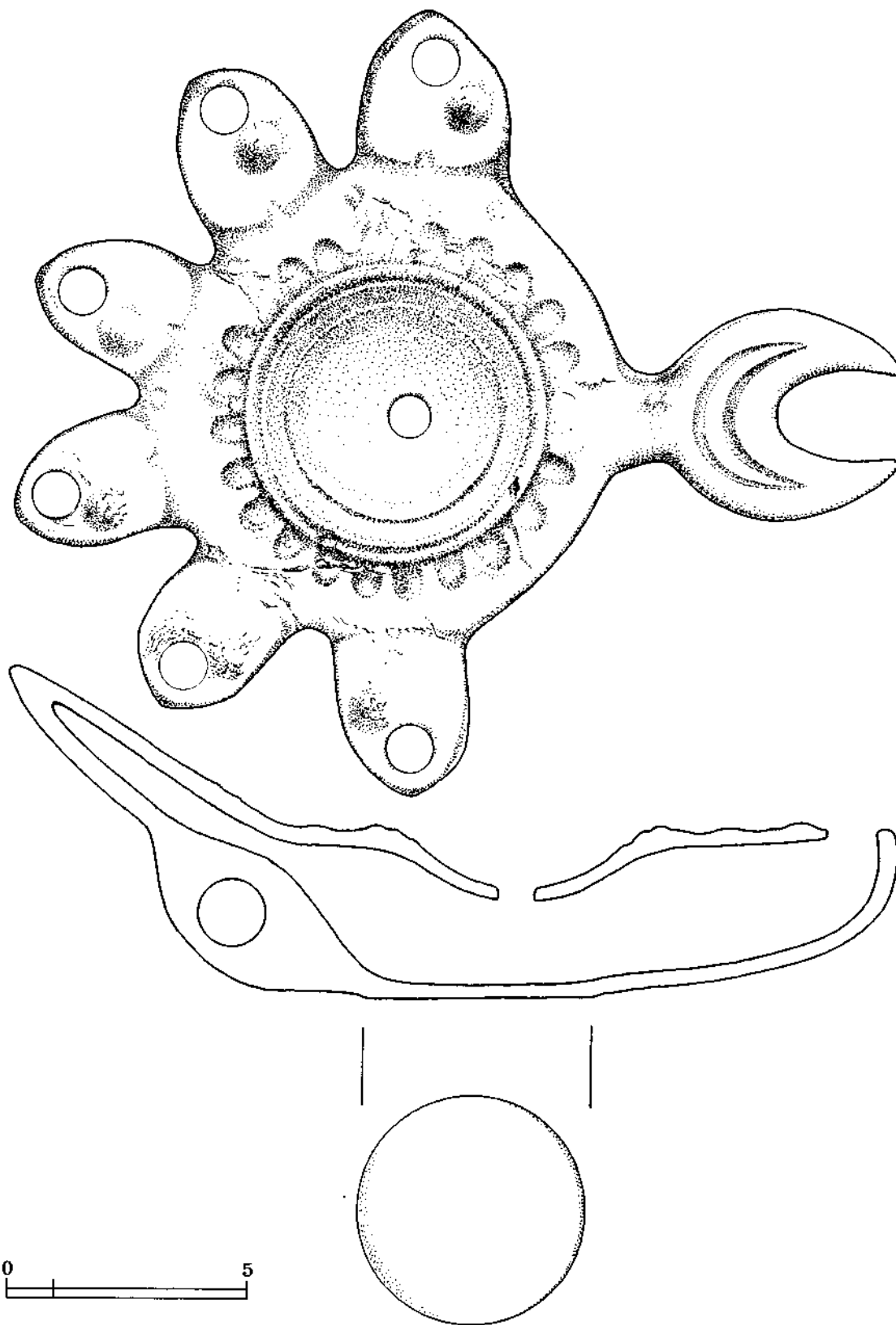

Tabla 1

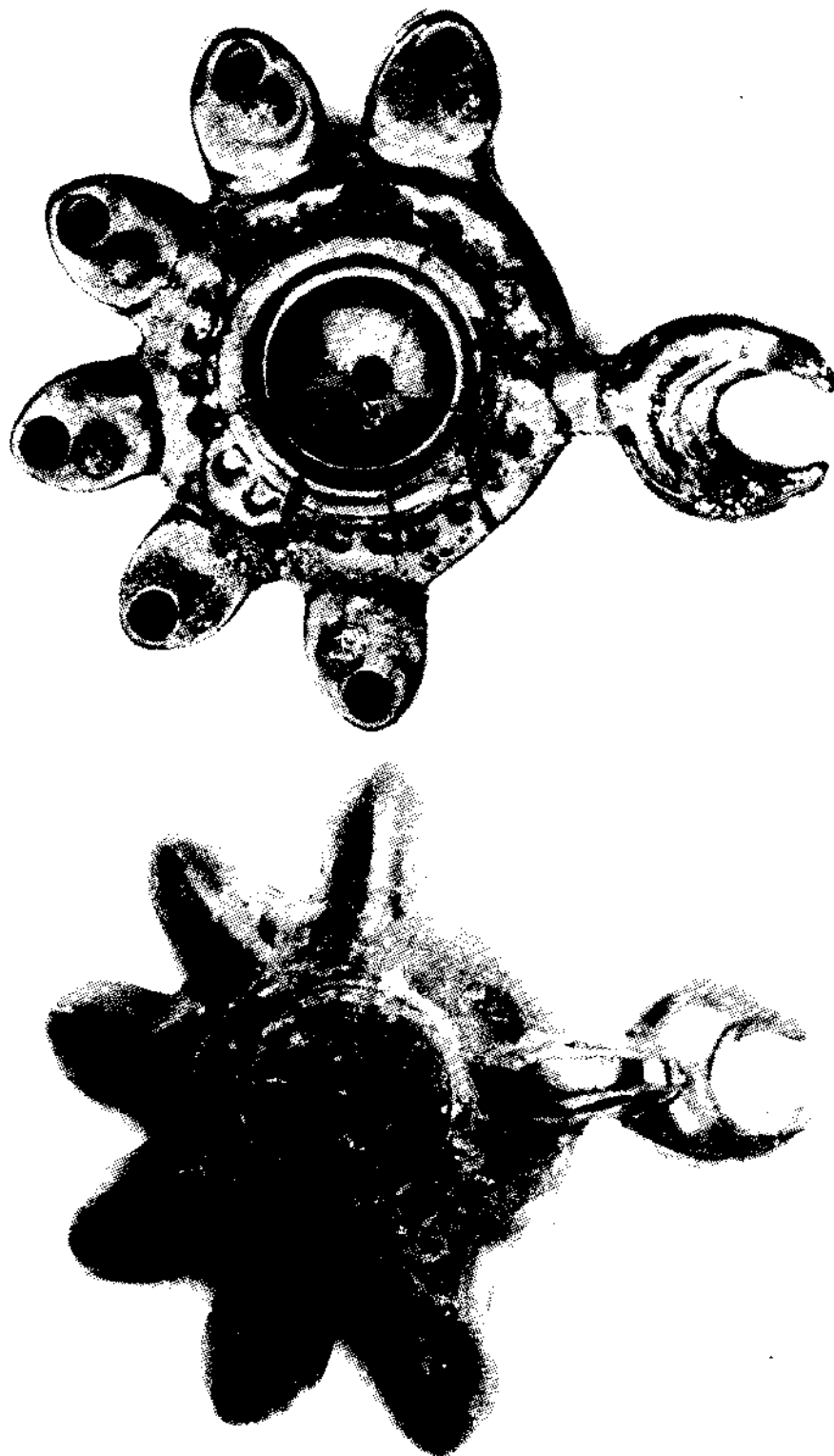

Tabla 2